

KÜHRNER ÉVA

Egy iskolaorvosi szaklap a harmincas években

Az Eötvös-féle népoktatási törvény¹ következtében az iskolába járó gyermekek száma ugrásszerűen megnőtt. A meglévő iskolaépületek sem mennyiségükben, sem minőségükben nem feleltek meg a követelményeknek. Nagy részük egészségtelen, nedves, sőt, eredetileg nem iskola céljára épült helyiség volt. Állandó volt a zsúfoltság, nagy a járványveszély. A 19. század végén egyre többen hangoztatták, – és ezt vizsgálatokkal alá is támasztották, – hogy az iskola egészségi ártalmakat is okozhat. Így például látás-hibát, gerincferdülést, a zárt osztályközösségben fellépő fertőző betegség pedig akár egy egész osztály tanulóit teheti beteggé. E felismerések nyomán pedagógusok, iskola-orvosok egyaránt sürgették, hogy lépéseket kell tenni a tanuló ifjúság egészsége érdekében.

Bár a világon elsőként a 19. század végén egy honfitársunk, Fodor József álmodta meg az iskola-egészségügy eszméjét, az hazánkban csak hosszas vajúdas után, az első világháborút követő években kezdett igazán kibontakozni.

Addig évtizedeken keresztül a *Közoktatási- és Közegészségügyi* törvény néhány paragrafusában lefektetett előírás értelmében helyhatósági orvosok és tanfelügyelők kísérték figyelemmel az iskolák és tanulók állapotát.

1885-től létezett ugyan az iskolaorvosok középiskolai alkalmazását, képzését előíró rendelet, és rendszeresek voltak az iskola-egészségügyi tanfolyamok a kolozsvári és budapesti egyetemeken, de iskolaorvosból mindig kevés volt. Az egészségügy tanári állás egyébként sem volt túl nagy perspektíva egy orvos számára.

Az iskolaorvosok teendőit az *Országos Közegészségügyi Tanács* 1885. évi tájékoztatója így fogalmazta meg: „...Az iskolaorvos megvizsgálja a tanulók közül azokat, kiknek látása meghibásodott vagy meghibásodni kezd, kiknek gerincük elgörbülésnek indul, kiknek szíve organikus hibában szenved, kiknek tüdeje senyved, hallása hibás, kik epilepsziában, a bőrnek különféle betegségeiben szenvednek, kik járványba estek, vagy abból felépülnek és csak az orvos engedélyében járhat újra tanórákra, vizsgálata alapján tanácsot ad a gyermek szeméinek, tüdőjének, gerincének, szívének oltalmazására, az ideg és bőrbajok korlátozására, intézkedik a ragadós népkóroknak az iskolába hurcolása ellen. Ugyancsak megvizsgálja az egész tanuló ifjúságot testének, szemének, fogainak, stb. állapota felől, megméri magasságát, súlyát, ezekről naplót vezet.”²

A fentiekből látható, hogy az iskolaorvosnak nagyon sokféle szakterülethez kellett értenie, és csak jól képzett és megfelelő adottságokkal bíró orvos lehetett jó iskolaorvos. A tanfolyamokon, ahol oklevelét szerezte, tanulnia kellett közegészségtani alapismereteket, fertőző betegségek kórtanát, valamint bőrgyógyászatot, szemészetet, neurológiát, orthopédiát, gyógypedagógiát, főleg gyermekgyógyászati szempontból. Ezenkívül betekintést kapott az egészségügyi közigazgatás, szociális ellátás, gyermekvédelem kérdéseibe. Az orvosi alapképzéstől távol esik a tanítás, nevelés tudományának ismerete, így meg kellett ismerkednie a pedagógia és a tanítás módszertanának kérdéseivel is.

A kéthónapos iskolaorvosi képzés nem fejeződhetett be a tanfolyammal, hiszen az iskolaorvosi munkához szükséges ismereteket folyamatosan bővíteni kellett. Az iskolaorvos munkája olyan összetett, hogy szükséges volt az orvos, pedagógus, szociálhygiénikus közötti állandó eszmecsere is.

Könnyen belátható, hogy a továbbképzés szerepe e területen különösen nagy volt a mindennapokban. Ezt a szórványosan megtartott kongresszusok, valamint – sokkal inkább – a pedagógiai és orvosi folyóiratok szolgálták.

Az iskolaorvosi sajtó

Az iskolaorvosok továbbképzése nehezen indult meg, és azt elsősorban könyvek, tanulmányok, kongresszusok szolgálták. A kiadott könyvek között is többnyire egészségtan tankönyveket és csak néhány közegészségtani művet találunk. Ez utóbbiak közül jelentős a századforduló körül megjelent „Előadások az iskolaegészségügy köréből” (Bp. 1889) című tanulmánygyűjtemény, mely hasznos ismereteket tartalmaz főleg az iskolaépület higiénéjéről. Közel félévszázad múlva adták ki Darányi Gyula „Az iskoláskor egészségügye” (Bp. 1933.) című összefoglaló művét, mely az iskolaorvosi tanfolyamok anyagát alapul véve minden iskolaorvosi területről tartalmazott ismereteket. Hasonlóan alapműnek számított Bárczi Gyula „Az egészségvédelmi nevelés vezérkönyve” (1935) és Zuckermann Ferenc „Iskolai egészségvédelem” (1937) című munkája is.

Néhány rövidebb terjedelmű könyvecske az iskolaorvosi intézmény megszervezését, majd működését mutatta be. Speciálisabb és bővebb ismereteket a folyóiratok közöltek, melyek közül sok különlenyomat formájában is megjelent. Az iskola-egészségügyhöz kapcsolódó cikkek viszonylag nagy szóródást mutatnak, hiszen azok az orvosi és pedagógiai folyóiratokban egyaránt megjelentek.

A 19. század végén az iskolaorvosi témájú cikkekből viszonylag kevés íródott, és azok sokféle periodika hasábjain voltak olvashatók. Közlésükre leginkább a *Néptanítók Lapja* (1868-1945), az *Országos Középiskolai Tanáregyesület Közlönye* (1868-1944), az *Egészség* (1887-), a *Gyógyászat* (1861-1944) és melléklete az *Állatorvos* (1869-1886), az *Orvosi Hetilap* (1857-) és mellékletei a *Gyermekgyógyászat* (1898-1905), a *Szemészet* (1896-) illetve a *Közegészségügyi és Törvényszéki Orvostan* (1865-1897), esetleg a *Tornaügy* (1883-1919) vállalkozott.

Ezt a sokféle folyóiratot nehéz volt figyelnie az iskolaorvosi téma iránt érdeklődőknek, ezért egyre nagyobb igény jelentkezett egy önálló lap kiadására. Ez 1898-ban következett be, amikor megjelent az „*Ifjúság és Egészség*” első száma. Sajnos a lap rövid, mindössze hároméves fennállás után beleolvadt az *Egészség* című periodikába.³ Az *Egészség* ugyan vállalta az iskola-egészségügyi írások közlését, de ez korlátozottabb publicitást jelentett a szakterület művelőinek. A huszadik század első évtizedében jelentősen megsokasodtak a különböző orvosi és pedagógiai lapok, és így emelkedett az iskola-egészségüggyel foglalkozó írások száma is. A régiek mellett újabb lapok is megjelentek a palettán. Ilyen folyóirat volt a *Népművelés* (1906-1911), az *Orvosok Lapja* (1900-1918), a *Klinikai Füzetek* (1890-1915), a *Magyar Paedagógia* (1892-) és egy kolozsvári kiadvány, a *Család és Iskola* (1875-1919).

Az első világháború traumáját és nyomorát követően lassan fejlődésnek indult a könyv- és folyóirat-kiadás. Ezt jelzi az új szaklapok megjelenése is. Közülük számos teret adott iskolaorvosi közleményeknek. Ezek *Az orvosi gyakorlat kérdései* (1927-1944), a *Gyermekvédelem Lapja* (1905-1930), az *Orvosképzés* (1911-), a *Teleia*

(1923-1940), megjelentették a *Szabolcsi Tanító* (1922-1944) és a hódmezővásárhelyi *Alföldi Népmívelés* (1924-1937). A legtöbb írás a *Népegészségügy* című (1920-) közegészségügyi lapban jelent meg, mely aránylag széles körbe eljutott.

A lapkiadás további bővülésével és az iskolaorvosi kérdés mindjobban közüggé válásával a harmincas években a cikkek számának szaporodását tapasztaljuk. Az évtized elején számos speciális orvostudományi lap indult meg. Ezek már rendszeresen közöltek iskola-egészségügyi cikkeket. Ilyen folyóirat volt az *Egészségvédelem* (1925-1932), az *Orvosok és Gyógyszerészek Lapja* – majd a *Vidéki Orvosok és Gyógyszerészek Lapja* (1930-1938), a *Tüdőbeteg gondozás és Tuberkulózis* (1925-1936), majd a *Tuberkulózis Elleni Küzdelem* (1937-1944), a *Tuberkulózis* (1933-1936), az *Egészségpolitikai Szemle* (1934-1938), a *Szociális Orvostudomány* (1934-1935), a *Munkaügyi Szemle* (1927-1944), a *Sportorvos* (1933-1942), az *Anya és Csecsemővédelem* (1928-1944) és a *Budapesti Orvosi Újság* (1903-1944).

A szakterület áttekintése egyre nehezebbé vált, s így újra felmerült egy speciális szaklap indításának gondolata.

Iskola és Egészség

Az új folyóirat indításának gondolata gyakorló iskolaorvosok köréből indult ki, hiszen ők érezték legjobban egy a továbbképzést szolgáló fórum hiányát. Az új folyóirat címe „*Iskola és Egészség*” lett. A cím jól tükrözte a folyóirat célját: küzdeni az iskola-egészségügyi intézmény fejlesztéséért, a szakma tekintélyének megszilárdításáért, gondoskodni az iskolaorvosi továbbképzésről és megteremteni az iskolaorvosi tudományt. Az első szám bevezetőjében Csordás Elemér kifejtette, hogy sok még a tennivaló a szakterület elismertetéséért: „Az iskola-egészségügyi szervezetnek még Budapesten is ideiglenes jellege van, az országban egy-két várost kivéve nincs megszervezve, s a hatóságok egy része még mindig idegenül áll céljaival szemben.”⁴

Az első szám 1933-ban jelent meg. Kiadója a *Magyar Országos Orvosszövetség Iskolaorvosi Szakosztálya*, mely Magyarország összes iskolaorvosát egyesítette. A folyóirat megszületését a korabeli egészségügyi sajtó is üdvözölte. Népszerűsítése érdekében az első évfolyam számait eljuttatták Budapest iskoláiba. A későbbiekben is voltak ilyen akciók, például a harmadik évfolyamot is ajándékként kipostázták a főbb közoktatási intézményekbe.

A lap elhivatott szakemberek segítségével kapcsolatot épített ki különböző tudományterületek művelői, így például a gyermekgyógyászat, szociálhygiené, lélektan, pedagógia szakemberei között. A folyóirat segítségével a hatóság és a tudomány bepillantást nyerhetett a gyermekek és rajtuk keresztül a társadalom életébe. A folyóirat indításának lendületet adhatott az is, hogy 1929-ben Budapesten végre létrejött az iskolaorvosi szervezet, és annak orvosai igényelték egy információs fórumot.

A folyóirat negyedévenként jelent meg, évfolyamszámozása a tanéveknek megfelelően egyik naptári évről átment a másikra. Állandó rovatai nem voltak. A folyóirat nagyobb részét hosszabb tanulmányok töltötték meg. Az egyes számok végén kisebb közleményeknek (hírek, kongresszusi tudósítások, könyvismertetések, statisztikai jelentések) adtak helyet.

A szerkesztőség orvosokból és pedagógusokból állt. Felelős szerkesztője *Braunhoffner Jenő*, a székesfőváros tisztiorvosa volt. A szerkesztőbizottságban találjuk *Albrecht István* elemi iskolai felügyelő igazgatót, dr. *Erdődy Kálmán* c. kir. tanterületi főigazgatót, dr. *Csordás Elemér* budapesti tiszti főorvost, a főváros iskolaorvosi

intézményének közvetlen irányítóját, dr. *Hainiss Elemér* ny. egyetemi r. tanárt. A második évfolyamtól csatlakozott hozzájuk dr. *Johann Béla* egyetemi c. r. k. tanár, az Országos Közegészségi Intézet igazgatója, későbbi belügyi államtitkár és dr. *Kemenes Ilés* tankerületi főigazgató. A folyóirat szerkesztői és szerzői gárdája honorárium nélkül de nagy lelkesedéssel dolgoztak.

Az új évfolyamok elején rendszeresen hírt adtak terveikről, az évfolyamok végén pedig kisebb összegzéseket találunk. Segítségükkel jól követhetővé válik a lap életútja. Az első évfolyam megjelenése után a szerkesztőség így értékelte a folyóiratot:

„...a folyóirat az iskolaorvosi önképzés fontos szervévé vált, orvosok és pedagógusok közt szorosabbá vonta a kapcsolatot, s a gyermekkor problémái iránt vonzódoó kutatók és érdeklődők figyelmét is fel tudta kelteni.”⁵

A cikkek nagy része „...az élet által közvetlen feltett kérdésekre keresett feleletet.” – jelentette ki a szerkesztőség a második év után.⁶

„Az iskoláskorúak megelőző egészségvédelmének gondolata utat tört a legmagasabb intézőkörökig; a gyermek-egészségvédelem a megoldandó problémák homlokterébe került; az iskolaorvosi munka jelentősége s a feladatok elvégzésének szükségessége a köztudatba ment. Szülő és pedagógus egyaránt elismerik az intézmény működésének fontosságát s ez minden iskolaorvosnak elégtételül szolgálhat.” – összegezték munkájukat az ötödik év után.⁷

A hatodik évfolyam egy újítással indult: „... e folyóirat szerkesztősége szíves volt felajánlani a lap 1938-39. évfolyamát, hogy a tanfolyamokon szerepelt előadások ennek hasábjain láthassanak napvilágot.”⁸ – így pótolva a szegedi „Ferenc József” Tudományegyetemen tartott iskolaorvosi tanfolyamok nem létező tankönyvét. A tanulmányok jelentős része különnyomat formájában is kiadásra került, amit össze lehetett fűzni, és így a későbbiekben kézikönyvként funkcionálhatott. Előfordult, hogy a tanfolyam előadásain kívül is egy-egy közérdeklődésre számot tartó előadás szövegét megjelentették cikk formájában, vagy más periodikában (pl. *Néptanítók Lapja*) már kinyomtatott írásokat újra leközltek.

A hetedik évfolyam 1939/40-ben, a második világháború előestéjén, már nem jelent meg. Az iskolaorvosi közleményeknek más, addig is létező, és újabban megjelent periodikák – pl. *Egészséges Élet* (1942-1944), *Nevelésügyi Szemle* (1937-1944), *Zöldkereszt* (1939-1944) –adtak helyet.

Szerzők, témák

Mint a szerkesztőbizottság összetételéből is sejteni lehet, ennek az interdiszciplináris lapnak a szerzői gárdája foglalkozását tekintve is sokféle volt. Tagjai között találhatunk iskola- és más szakorvost, pedagógust, gyógypedagógust, sőt munkakönyves segédet is. Az írások színvonala ennek megfelelően változó, a tudományos szintű és az ismeretterjesztő hangvételű egyaránt megtalálható közöttük. Gyakran előfordult, hogy egy-egy témát többféle szemszögből, eltérő szakterületek képviselői is megvitattak.

A szerkesztőbizottsági tagok közül mindössze *Braunhoffner* írt néhányszor. A lap orvos foglalkozású szerzői közül több cikkel is jelentkezett *Bárczi Gusztáv*, *Bodó Sándor*, *Csinády Jenő*, *Fazekas Imre*, *Herglöz Jenő*, *Maksay Ferenc*, *Perjéssy Kálmán*, *Pleczner Sándor*, *Sallay Imre*, *Tokay László*, *Zemplényi Imre*, *Zsindely Sándor*. Valamennyien egy-egy szakma specialistái voltak, és annak iskolai összefüggéseit mutatták be.

Már a második évfolyam során sikerült bevonni a szerzők sorába *Németh Lászlót* is, aki köztudottan 17 éven át iskolaorvosként dolgozott.⁹ Itt jelent meg először, az 5. évfolyam első számában, a „*Medve utcai polgári*” című híres szociográfiája is, melyben a gyermekek származása, fejlettsége, egészségi állapota és szellemi teljesítménye közötti szomorú összefüggéseket mutatta be.

A folyóiratszámokat már az induláskor igyekeztek egy téma köré felépíteni, pl. alkati kérdések, beszéd, torna stb.

Indítottak többrészes sorozatokat is. Az „*A mindennapos esetek az iskolaorvos gyakorlatában*” című sorozat például olyan részletkérdésekkel foglalkozott, mint a meghülés, a bőr ápolása, vagy gyomorpanaszok. A magyar gyermekvédelmi intézményeket ismertető sorozat a székesfővárosi iskolaorvosi és fogorvosi, gyógypedagógiai intézményeket, a gyermeknyaraltatási akciókat mutatta be. A második évfolyamban indult egy sorozat „*Egészségügyi propaganda az iskolában*” címmel, mely próbált különböző témájú előadásmintákkal segítséget nyújtani a pedagógiában oly kevésbé jártas, de a szülői értekezleteken is egészségügyi felvilágosító munkát vállaló orvosoknak.

A cikkek igyekeztek valamennyi iskolafajta egészségügyi kérdéseivel foglalkozni. A legtöbb írás a középiskolákban folyó életet mutatta be, ami nem véletlen, hiszen ebben az iskolatípusban működött leginkább az iskolaorvosi rendszer. De voltak polgári-, elemi iskolákkal foglalkozó írások, sőt egy-egy főiskolai, óvodai egészségügyet bemutató írás is. Meglepően sok publikáció foglalkozott a tanoncifjúsággal.

A cikkek témája igen szerteágazó. A legtöbb az iskolaorvosi rendszer kialakításához, működtetéséhez, az egészségneveléshez adott tanácsot. Mások a külföldi iskolaegészségügy bemutatását, az épülethigiéné kérdéseit, az iskolaorvosi sorozást és pedagógiai kérdések taglalását vállalták. Az orvosi területek közül kurrens téma volt a szemészet, fogászat, kardiológia, neurológia, fül- orr- gégegyógyászat, táplálkozás és a fertőző betegségek és az ellenük való oltások. Az, hogy a tbc-vel mindössze két írás foglalkozott, talán azzal magyarázható, hogy akkor már létezett a témának önálló szakfolyóirata.

A lap hasábjain fellelhetünk olyan, akkortájt elterjedő szokásokról szóló írásokat, mint a nyaralás vagy a mozi és annak hatásai a fiatalokra. Meglepően sok cikk foglalkozott a sporttal, a készségi tárgyak alóli felmentéssel, gyógypedagógiával, de szociológiával is. Kiemelkedik a sorból a serdülőkkel vagy a lányokkal kapcsolatos speciális orvosi kérdésekkel foglalkozó számos mű. Új téma volt a korábban tabuként kezelt szexuális nevelés. A fasizmus szellemét a genetikai, alkattani témák tükrözték, a háborús időszak kezdetét pedig az utolsó számban a vegyi háborúval foglalkozó cikk is mutatta. Találhatunk a témák között iskolapszichológussal, pályaalkalmassággal és a tanítók egészségügyével foglalkozót is.

Ma már kevesen ismerik ezt a kuriózumnak számító, egy orvosi területet felölelő periodikát, melynek hasábjai fontos továbbképző fórumként szolgáltak. Szerzői gárdája, mely gyakorló orvosokból és ambiciózus, későbbi neves professzorokból állt, a gyakorlati iskolaorvosi munka segítségét tűzte ki célul. A folyóirat jelentősége abban látjuk, hogy az orvos szakmának egy új területe kapott önálló fórumot, ahol először vitathatott meg szakmai kérdéseket.

Jegyzetek

1. 1868. évi XXXVIII tc. A közegészségügy rendezéséről
2. Kapronczay Károly: Adatok a hazai iskola fogászat történetéhez. In: *Orvostörténeti Közlemények*, 2003, 182-185. sz. 169-187. p.
3. Kührner Éva: Az első magyar iskola-egészségügyi folyóirat In: *Természettudományi Közlemények* 4. Szerk. Kókai Sándor. Nyíregyháza 2005.
4. Csordás Elemér: Beköszöntő In: *Iskola és Egészség* 1933/34. 1. évf. 1. sz. 1. p.
5. Az Iskola és Egészség első évfolyama In: *Iskola és Egészség* 1933/34. 1. évf. 4.sz. 365-367. p.
6. Az Iskola és Egészség második éve In: *Iskola és Egészség* 1934/35. 2. évf. 4. 379-380. p.
7. Az Iskola és Egészség ötödik éve In: *Iskola és Egészség* 1937/38. 5. évf. 4.sz. 331-332. p.
8. Lőrincz Ferenc: Bevezetés In: *Iskola és Egészség* 1938/39. 6. évf. 1. sz. 2-4 p.
9. Batári Gyula: Az „Iskola és Egészség” című folyóirat és Németh László In: *OH*, 1976. 120 évf. 48 sz. 2930-32. p.

